

WIERZĘ W DUCHA ŚWIĘTEGO

Wykład 5

ks. Mirosław Łanoszka

Obecność i działanie Ducha Świętego w Starym Testamencie

MĄDROŚCIOWE DZIAŁANIE DUCHA BOŻEGO

Ostatnio rozważaliśmy starotestamentowe świadectwa o uświęcającym działaniu Ducha Bożego, które zmierza do wewnętrznej przemiany człowieka. Wskazywaliśmy, że ta odradzająca ludzkie wnętrza aktywność Ducha Bożego owocuje świadomym podążaniem drogą Bożych przykazań. Temat dzisiejszego spotkania sugeruje, że działanie Ducha Bożego wiąże się również z mądrością. Czy zatem w wypowiedziach natchnionych autorów Starego Testamentu można dostrzec tego typu związek?

Powiązanie między „duchem” i „mądrością” można dostrzec już w pismach prorockich (np. Iz 11,2), w formie rozbudowanej występuje ono w mądrościowej literaturze Starego Testamentu, natomiast swój punkt kulminacyjny osiąga w nauczaniu, jakie zostało przekazane na kartach Księgi Mądrości. W Księdze Hioba można przeczytać o „natchnionej mądrości”, będącej owocem działania Ducha Bożego, która jest dostępna dla człowieka. Młody mędrzec Elihu poirytowany wypowiedziami zarówno Hioba, jak i nieudolną argumentacją trzech jego przyjaciół na temat przyczyny Hiobowych cierpień, odczuwa potrzebę zajęcia własnego stanowiska: „Odezwał się Elihu, syn Barakela, Buzyty, i powiedział: *Wiekem jestem jeszcze młody, wy już jesteście starcami, dlatego byłem onieśmielony i bałem się ukazać swoją wiedzę. Mówiłem sobie: «Niech przemówią ci w podeszłym wieku i niech starsi ukążą mądrość».* Ale duch jest w człowieku, i tchnienie Wszechmocnego czyni go pojętnym. Nie tylko wielcy posiadają mądrość i nie sami starcy rozumieją, co jest prawe. Dlatego odważam się mówić, postuchajcie mnie, ja także dam wam poznać swoją wiedzę” (Hi 32,6-9). Młody mędrzec Elihu, wbrew tradycyjnej opinii (Syr 25,4-6), dochodzi do przekonania, że mądrość nie koniecznie musi być owocem dojrzałego wieku i doświadczenia, lecz przede wszystkim widzi ją jako wynik aktywności Ducha Bożego działającego w człowieku, samego „tchnienia” Boga, którym istota ludzka została obdarowana. Elihu przypisując sobie posiadanie Bożego „ducha”, daje sobie prawo do przemawiania w obecności starszych (Hi 32,8). Ponieważ ukazana w Księdze Hioba „mądrość” pochodzi od Boga, stąd też nie można jej utożsamiać z przymiotem człowieka, czy też przejawem ludzkiej inteligencji, które też zresztą są Bożymi darami. Ten sam Duch Boży, jakim Bóg obdarzył człowieka, by stał się istotą żyjącą (Rdz 2,7), inspiruje również mądrość. Elihu nie mogąc opanować rozpierającej go mocy słowa woła: „Bo jestem przepełniony słowami, przynagla mnie duch w moim wnętrzu” (Hi 32,18). Młody mędrzec Eli-

hu stwierdza, że „duch” przynagla go do wyrażenia swych myśli, w których przekazuje Hiobowi orędzie nadziei, by pomóc mu na nowo wrócić do życia z Bogiem. Tak więc, Duch Boży, który jest w człowieku może ubogacić go szczególną mądrością i wyjątkowymi zdolnościami (Wj 31,2-5; 35,30-36).

Można zatem powiedzieć, że odkrywanie relacji „mądrości” i „ducha” pozwala dostrzec różne aspekty samej „mądrości”, podobnie, jak miało to miejsce w przypadku Ducha Bożego.

W Księdze Syracha została przedstawiona zwięzła synteza różnych aspektów „mądrości”, którą rozpoczyna stwierdzenie dotyczące jej pochodzenia: „Wszelka mądrość pochodzi od Pana i pozostaje z Nim na wieki” (Syr 1,1). Natchniony autor mówi o „mądrości” jako przymiocie właściwym, jedynie Bogu: „Jeden tylko jest mądry, budzący trwogę, Ten, który siedzi na swoim tronie” (Syr 1,8). Widzi on w niej również zasadę ładu obecnego we wszechświecie, będącą jednak rzeczywistością niedostępną dla człowieka: „Piasek mórz, krople deszczu, i dni wieczności – kto może je policzyć? Wysokość nieba, rozległość ziemi, otchłań i mądrość – kto może zbadać?” (Syr 1,2-3). Natchniony autor ukazuje „mądrość” także w perspektywie daru Boga dla tych, którzy go kochają: „Pan sam ją [mądrość] stworzył, ujrzał i policzył, i wylał ją na wszystkie swoje dzieła, na każde stworzenie, według swej hojności, rozdzielił ją obficie tym, którzy Go miłują” (Syr 1,9-10). Rozumienie „mądrości” jako daru Boga wlanego w ludzkie wnętrza wpisuje się w proces coraz pełniejszej identyfikacji pojęcia „mądrości” z pojęciem „ducha”. Wypowiedzi Syracha o przekazywaniu „mądrości” następnym pokoleniom (Syr 24,33) towarzyszy świadomość otrzymania Ducha Bożego: „Jeżeli Pan Najwyższy zechce, napełni go duchem roztropności, on zaś wypowie słowa mądrości, w modlitwie dziękując Panu” (Syr 39,6). W centralnej części Księgi Syracha znajduje się pochwalna wypowiedź uosobionej Mądrości Bożej, której przesłanie koncentruje się na zamieszkaniu Boga pośród swojego ludu (Syr 24,1-23). Można zatem powiedzieć, że zarówno „mądrość”, jak i „duch” to rzeczywistości mówiące o obecność Boga wśród ludzi.

Chociaż proces zbliżania się pojęć „mądrości” i „ducha” jest długotrwały, a jego ślady można pewnie odnaleźć w różnych pismach Starego Testamentu, to jednak, jak zostało to zasygnalizowane na początku spotkania, osiąga on swój szczyt w Księdze Mądrości.

W Księdze Mądrości, której powstanie miało miejsce na krótko przed początkami Kościoła oraz formowaniem się pism Nowego Testamentu, rozumienie „ducha” i „mądrości” doprowadziło do utożsamienia tych dwóch rzeczywistości, osiągając właśnie w tym starotestamentowym piśmie swój punkt kulminacyjny. Deuterokanoniczne pismo, jakim jest Księga Mądrości, co oznacza, że nie ma jej w Biblii hebrajskiej, zostało napisane w języku greckim i dołączone do Septuaginty (przełom III i II wieku przed Chr.). Powstały w aleksandryjskiej diasporze przekład Biblii hebrajskiej na język grecki, zwany właśnie Septuagintą, początkowo służył Żydom zamieszkującym północny Egipt epoki hellenistycznej, a w późniejszych czasach również pierwotnemu Kościołowi. Autor Księgi Mądrości, która stała się miejscem spotkania myśli hebrajskiej z hellenistyczną, nadał pojęciom „ducha” (gr. *pneūma*) oraz „mądrości” (gr. *sofía*) w swoim dziele charakter fundamentalny. Dokonujący się w ciągu wieków proces utożsamiania „mądrości” z „duchem” w Księdze Mądrości otrzymał postać wewnętrznej zasady kształtującej życie fizyczne oraz moralne. Ścisłe relacje „mądrości” i „ducha” można zaobserwować już w samym zamiennym posługiwaniu się tymi pojęciami w tekstach Księgi Mądrości. W modlitwie Salomona o dar mądrości rzeczywistościom „mądrości i „ducha” zostaje nadane takie samo znaczenie: „Kto rozezna Twoją wolę, jeśli nie obdarzysz go mądrością? Jeśli nie zeslesz z wysoka Twego świętego ducha?” (Mdr 9,17). W przytoczonym fragmencie natchniony autor utożsamia „mądrość” ze „świętym duchem”, wskazując w ten sposób na konieczność Bożej pomocy, umożliwiającej człowiekowi rozpoznanie woli Boga. Chrześcijańska tradycja podążając za tą starotestamentową intuicją przypisywała cechy „mądrości” pochodzącej od Boga osobie Ducha Świętego. Proces utożsamiania „mądrości”

z „duchem” jest widoczny w paralelizmie aktywności tych dwóch rzeczywistości zarówno na płaszczyźnie kosmicznej, jak i antropologicznej.

Czy to oznacza, że działania „mądrości” są podobne, czy wręcz takie same, jak działanie Ducha Bożego? W jaki sposób Księga Mądrości mówi o aktywności „ducha” i „mądrości” w odniesieniu do kosmosu?

Natchniony autor mówi, że „Duch Pański” (gr. *pneūma kyríou* – dosłownie „Duch Pana”) wypełnia makrokosmos, czyli daje zawartość wszechświatowi: „Duch Pański wypełnia wszechświat, a Ten, który podtrzymuje wszystko, ma znajomość mowy” (Mdr 1,7). „Mądrość” natomiast ukazuje jako rzeczywistość, której wpływ rozciąga się wszędzie, która sprawuje w sposób nadzwyczajny rządy w całym kosmosie: „Jej [mądrości] moc sięga krańców świata i wszystkim zarządza wspaniale” (Mdr 8,1). Kosmiczna funkcja podtrzymywania wszystkiego w istnieniu przypisywana jest zamiennie „mądrości” i „duchowi”. Aktywność „ducha Pańskiego” jest tożsama z działaniem „mądrości”, która jest zasadą spajającą całe stworzenie, gdyż odnawia wszystko (Mdr 7,27) oraz włada wszystkim z dobrocią (Mdr 8,1). Działanie sprawującej nad wszystkim rządy „mądrości” (Mdr 8,1), podobnie jak i „ducha” (Mdr 7,1), zostało przez autora natchnionego zidentyfikowane z czynnościami samego Boga nieustannie stwarzającego i podtrzymującego wszelkie istnienie. W świetle dojrzałego nauczania teologicznego Księgi Mądrości, utożsamiającego „mądrość” z „duchem”, trzeba dodać, że dar „ducha Pańskiego” identyfikuje się z „mądrością” Bożą, gdyż obydwie rzeczywistości pochodzą od Boga, który jest Duchem i Mądrością. Stąd też Bóg udziela się całemu stworzeniu, a zwłaszcza człowiekowi w całym bogactwie swojej istoty.

Boża mądrość, którą Księga Mądrości utożsamia z Duchem Bożym działa także w człowieku. Jaki zatem jest charakter tej aktywności?

We fragmencie otwierającym Księgę Mądrości autor natchniony, głosząc pochwałę uczciwego życia, rozumie „mądrość” jako „ducha” przebywającego w człowieku, który sprzeciwia się grzechowi: „Mądrość bowiem nie wstąpi w duszę przewrotną, nie zamieszka w ciele zaprzędanym grzechowi. Święty duch karności unika podstępny i odsunie się od niemądrych myśli, i wypłoszy go nadejście nieprawości. Mądrość bowiem jest duchem miłującym ludzi, ale słów bluźniercy nie zostawi bezkarnie: ponieważ Bóg świadkiem jego nerek, prawdziwym stróżem jego serca, Tym, który słyszy jego mowę” (Mdr 1,4-6). Przytoczone wersety Księgi Mądrości pokazują, że „mądrość” działa identycznie jak „duch”, którego uświęcające działanie zmierzało do odnowienia ludzkiego wnętrza (Ps 51,12-14; Ez 36,26-27). Mądrość będąca wynikiem miłości Boga wobec człowieka mieszka w duszy sprawiedliwego. Nie wstąpi ona jednak w duszę człowieka tkwiącego w grzechu (Mdr 1,4), gdyż chce, aby ludzie porzucili grzeszne, złe życie, mając udział w nieśmiertelności. Stąd też, jak naucza natchniony autor, „święty duch karności” ma moc uwalniać człowieka z grzechu, czyniąc go świętym. Ponieważ „duch święty”, podobnie jak „mądrość”, nie chce mieć nic wspólnego z bezbożnym, dlatego został nazwany duchem „wychowawcą” (gr. *pneūma paidéias*), który sprzeciwia się wszelkiej nieprawości, stawiając człowiekowi wymagania, po to, by przekazać mu swą świętość. „Mądrość” bowiem jako „duch miłujący ludzi” (Mdr 1,6) pragnie obdarzyć ich własnym życiem, gdyż, jak naucza Księga Mądrości, „Bóg nie uczynił śmierci i nie cieszy się ze zguby żyjących” (Mdr 1,13). W świetle powyższych refleksji można powiedzieć, że wyłączną przyczyną śmierci jest bezbożność, gdyż dla grzesznika trwającego uporczywie w grzechach śmierć fizyczna jest nie tylko karą za popełnione grzechy, ale także początkiem jego śmierci duchowej, natomiast dla sprawiedliwego fizyczny koniec życia otwiera perspektywę wiecznego trwania przy Bogu. W tym kontekście Księga Mądrości już zapowiada nowe życie w „duchu”, o którym naucza Apostoł Paweł: „Oto teraz nie ma wyroku potępiającego dla tych, którzy są w Chrystusie Jezusie, gdyż prawo Ducha, który daje życie w Chrystusie Jezusie, uwolniło cię od prawa grzechu i

śmierci” (Rz 8,1-2). To nowe życie przyniósł Chrystus, wykupując człowieka z grzechu oraz wyzwala-
jąc go od śmierci (Rz 5,12-21).

**Zestawianie działania Bożej mądrości, które jest tożsame z aktywnością Ducha Bożego pokazuje,
że tak naprawdę można je poznać jedynie ze skutków, jakie wywołuje.**

Dla natchnionego autora Księgi Mądrości „duch mądrości” albo po prostu „mądrość” jako rzeczywi-
stość Boża posiada charakter wewnętrzny czy duchowy, stąd też może przenikać wszystko z mocą i
przemieniać. Konsekwentne utożsamianie „mądrości” z „duchem” prowadzi do sformułowania w cen-
tralnej części Księgi Mądrości nauki na temat pochodzenia, natury oraz przymiotów „mądrości” (Mdr
7,22-8,1). Starotestamentowy hagiograf zawarł w tym fragmencie wykaz cech „mądrości”: „Jest bo-
wiem w niej [mądrości] duch rozumny, święty, jedyny, wieloraki, delikatny, ruchliwy, przenikliwy,
nieskalany, jasny, niedokuczliwy, miłujący dobro, bystry, niepowstrzymany, dobroczynny, miłujący
ludzi, trwały, niezawodny, nie ulega troskom, wszechpotężny i nad wszystkim czuwający, przenikają-
cy wszelkie duchy rozumne, czyste i najsubtelniejsze” (Mdr 7,22-23). Przytoczony tekst zawiera dwa-
dzieścia jeden określeń „mądrości”, co pozwoliło wyrazić doskonałość absolutną opisywanej rzeczy-
wistości. Efekt ten został osiągnięty poprzez iloczyn dwóch liczb: 7 - symbolu doskonałości oraz 3 -
symbolu pełni. Przymioty i funkcje, do jakich odwołał się hagiograf opisując naturę „mądrości” trady-
cyjnie przypisywano „duchowi” Bożemu, co potwierdza tożsame rozumienie tych dwóch rzeczywisto-
ści. Autor natchniony konstruując katalog przymiotów „mądrości” posłużył się słownictwem zaczerp-
niętym z tradycji biblijnej oraz zapożyczoną terminologią pochodzącą z filozofii greckiej. To spotkanie
hellenizmu z judaizmem, jakie dokonało się w Księdze Mądrości, przyczyniło się do położenia podwa-
lin pod uniwersalizm chrześcijański głoszony przez Apostoła Pawła, który uczy, że Jezus Chrystus,
Syn Boży, jest „mocą i mądrością Bożą” (1Kor 1,24).

**Czy Boża mądrość, podobnie jak Duch Boży, którego uświęcające działanie pomaga człowiekowi
podążać drogą Bożych przykazań, również oddziałuje na relację człowieka do Boga?**

Według autora Księgi Mądrości człowiek bez Bożej „mądrości” i „ducha” Bożego nie mógłby rozpo-
znać woli Boga co do swojego życia, stąd też woła: „Kto rozezna Twoją wolę, jeśli nie obdarzysz go
mądrością? Jeśli nie zesłesz z wysoka swego świętego ducha?” (Mdr 9,17), a w innym miejscu pyta
retorycznie: „Któż bowiem z ludzi rozezna zamysł Boży albo któż pojmie wolę Pana?” (Mdr 9,13).
Autor natchniony świadom, że człowiek jest istotą słabą i niedoskonałą potwierdza konieczność Bożej
pomocy, nazwanej przez niego „mądrością” lub „świętym duchem”, pozwalającej odkryć zamysły Bo-
ga w ludzkich dziejach. Dzięki wewnętrznemu działaniu „ducha” Bożego człowiek znacznie głębiej i
pewniej poznaje plan Boga wobec swojego życia, niż poprzez prawne normy sformułowane w ludzkim
języku. Bóg za pośrednictwem swej „mądrości” i swego „ducha” pozwala człowiekowi powrócić na
właściwą drogę: „I tak ścieżki mieszkańców ziemi stały się proste, a ludzie poznali, co Tobie przyjem-
ne, bo wybawiła ich Mądrość” (Mdr 9,18). Czynna obecność Bożej „mądrości” w człowieku, tak samo
jak „ducha” Bożego, polega na przemianie ludzkiego wnętrza, by dzięki temu mógł stać się przyjacie-
lem Boga. „Mądrość” i „duch” są zatem niezbędne, by człowiek zarówno poznał, czego Bóg chce od
niego, jak i mógł podążać właściwą drogą. To Boże zaangażowanie w nawrócenie człowieka Księga
Mądrości wyjaśnia faktem, że Bóg kocha życie wszystkich swoich stworzeń: „Zaiste, wszystko chro-
nisz, bo to wszystko Twoje, miłujący życie Panie, bo we wszystkim jest Twoje niezniszczalne tchnie-
nie” (Mdr 11,26-12,1). Przytoczony fragment wyraźnie mówi, że Bóg kocha każde ze swoich stwo-
rzeń, a to oznacza, że nie odrzuca grzeszników, gdyż tchnienie Boże jest we wszystkim i jest ono nie-
zniszczalne. Bóg mając nieustannie nadzieję na nawrócenie człowieka, powstrzymuje się od karania
winnych i przymyka oczy na grzechy. Ponieważ wszechmoc Boga przepętnia bezmierna miłość, dlate-
go też domaga się miłosierdzia i cierpliwości wobec grzeszników. To kolejny przejaw ducha mądrości

pragnącego życia dla człowieka: „Nad wszystkim masz litość, bo wszystko w Twej mocy, i oczy zamkasz na grzechy ludzi, by się nawrócili. Miłujesz bowiem wszystkie stworzenia, niczym się nie brzydzisz, co uczyniłeś, bo gdybyś miał coś w nienawiści, nie byłbyś tego uczynił. Jakżeby coś trwać mogło, gdybyś Ty tego nie chciał? Jak by się zachowało, czego byś nie wezwał?” (Mdr 11,23-25).

Wyjątkowo brzmi to przesłanie Księgi Mądrości, która tak dobitnie podkreśla, że stworzenie jest dziełem miłości Boga, który pragnie zachować je w istnieniu.

W pewnym sensie można mówić o przełomowym momencie w religijnej refleksji biblijnego Izraela, który połączył w jedną spójną całość prawdę o powszechnym miłosierdziu Boga z prawdą o stworzeniu przez Niego wszystkiego, co istnieje. Motywem takiego działania Boga jest jego miłość do całego stworzenia, a jej uosobieniem staje się Duch Święty, który podobnie jak Mądrość przybiera cechy osoby. Księga Mądrości utożsamia z „duchem” Bożym „mądrość”, która zamieszkuje dusze sprawiedliwych (Mdr 1,4-7) oraz czyni ludzi przyjaciółmi Boga (Mdr 7,14), stąd też w nauczaniu Apostoła Pawła można dostrzec pewne aluzje do treści przekazanych w tym starotestamentowym piśmie, a mianowicie, kiedy mówi on o Duchu Świętym wypełniającym serca ludzkie swą miłością, by je uczynić miłymi Bogu oraz sprawić, by owocowały obficie wszelkimi cnotami: „Miłość Boża rozlana jest w sercach naszych przez Ducha Świętego, który nam dany został” (Rz 5,5). Tak więc można powiedzieć, że dar Bożej miłości jest całkowicie zależny od Ducha Świętego, który żyjąc i działając w wierzących, nieustannie ukazuje, jak bardzo są kochani przez Boga, co najmocniej potwierdza zbawcza śmierć Syna Bożego, obejmująca wszystkich ludzi. Nauczanie zawarte w Księdze Mądrości jest ważnym elementem procesu objawiania się Ducha Bożego na kartach Starego Testamentu: „ducha mądrości”, chcącego doprowadzić wszystkich ludzi do zbawienia, który jednocześnie jest „duchem miłości”, pragnącym życia dla wszystkich w bliskości Boga.

Pytanie: Podaj nazwę starotestamentowej księgi, w której rozumienie „ducha” i „mądrości” doprowadziło do utożsamienia tych dwóch rzeczywistości.